

ную програму в районі Ялти, включаючи поїздки Ай-Петри, Ливадії, Массандри та Никитського ботанічного саду⁸. При цьому тривалість перебування іноземних туристів в Криму не перевищала 8 днів. В 1933 р. число маршрутів по СРСР для іноземців помітно зросло, досягнувши 26. З них 10 передбачало поїздки в Кримську АССР. Ціна поїздки на поїздку по ним залежала від пропонованого рівня обслуговування туристів. Наприклад, участь в 20-денному турі: Москва-Харків-Севастополь-Ялта-Одеса-Київ могло обійтись в \$90 (Special class), \$165 (Tourist class) або \$300 (First class)¹⁰. Багато з цих маршрутів діяли не круглодобово, а лише в період з 15 травня по 15 жовтня кожного року. Такі сезонні маршрути, в основному, включали в себе поїздки приморських міст України, Криму та Чорноморського узбережжя Кавказу¹¹. Крім того, в Ялтинський порт, так як і в порти Ленінграда, Одеси та Батуми регулярно заходили великі круїзні судна з іноземними туристами на борту¹².

Летом 1939 р., в передвигір надвигірщою світовою війною, було закрито Севастопольське відділення "Інтуриста". Видібно, основною причиною цього було важке військово-стратегічне значення міста, являю-

щегося головною базою Червонознаменоного Чорноморського військово-морського флоту. Ялтинське відділення "Інтуриста" було ліквідовано в августі 1941 р., і відновило свою діяльність уже після перемоги Союзного Союзу в Великій Вітчизняній війні.

⁸ Государственный архив при Совете Министров Автономной Республики Крым, ф. Р-663, оп. 6, д. 51, л. 2.

⁹ Государственный архив Российской Федерации, ф. Р-9612, оп. 1, д. 66, л. 23.

¹⁰ The Crimea. Pearl of the Soviet Union. – М.; Л., [1934]. – [10], 200, [16] p. (Intourist's Pocked Guide to the Soviet Union).

¹¹ Come to the Crimea! Land of sunshine, fragrance and health. – [М.], [1931]. – 21 p.

¹² Come to the Crimea! Land of sunshine, fragrance and health. – [М.], [1931]. – 21 p.

¹³ Yalta. The pearl of Crimea. – [М.], [1933]. – [12] p.

¹⁴ The South coast of the Crimea [Photo album]. – [М.], [1934]. – [64] p.

¹⁵ Гости пролетариата СССР. Декларации, заявления, письма, отчеты иностранных рабочих делегаций, побывавших в СССР. / Сост. Б. Воллин. – М., 1932. – С. 13, 30, 273, 293.

¹⁶ USSR. – [М.], [1931]. – P. 7.

¹⁷ Seeing the Soviet Union. – М., [1933]. – P. 41–43.

¹⁸ Visit the USSR. – М., [1933]. – P. 34–48.

¹⁹ Cruises in the USSR. – Б. м., [1939]. – [24] p.

Сергій Зворський

КРАЄЗНАВЧІ ТА АРХІВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Останнім часом помітно активізувалися бібліотечно-знавчі дослідження, передусім у сфері вивчення історії бібліотечної справи, прикметною рисою яких є тісний зв'язок з краєзнавством, регіональними краєзнавчими програмами. Слід зазначити, що за часів СРСР дослідження з історії бібліотечної справи в Україні формально не заборонялися, але й не заохочувалися, особливо стосовно персоналії. Тому досліджень з цієї проблематики проводилося обмаль, як правило, вони обмежувалися періодом лише після 1917 р., чимало аспектів становлення й розвитку бібліотечної справи, які не вписувалися в рамки марксистсько-ленінських ідеологем, відверто фальсифікувалися або замовчувалися. Достатньо сказати, що в той час навіть офіційно оприлюднена історія найбільших книгозбірень України – Центральної наукової бібліотеки АН УРСР та Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. К. П. Рибниченка (тепер відповідно – Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) та Національної парламентської бібліотеки (НПБ) України) була дуже далекою від правди і до того ж майже повністю знелюдненою та без опори на архівні джерела. Історія багатьох книгозбірень України взагалі не вивчалася.

Сучасні тенденції актуалізації й активізації історико-бібліотечнознавчої проблематики пояснюються на-

самперед загальними прагненнями у суспільстві до відновлення історичної правди про минуле України, відродження і примноження її самобутньої культурної спадщини, бажанням заповнити лакуни в історичному краєзнавстві на регіональному рівні та остаточно вивільнити історію бібліотечної справи і бібліографії від ідеологічних нашарувань, перекручень і фальсифікацій, що були прикметною рисою впливу командно-адміністративної системи на суспільні науки в недалекому минулому.

Активізації пошукової, науково-дослідницької діяльності в царині історії бібліотечної справи та бібліографії сприяли також загальні процеси демократизації і відкритості суспільного життя й бібліотечної сфери зокрема, надання дослідникам вільного доступу до колишніх спецфондів. Певний позитивний вплив на розгортання історико-бібліотечнознавчого та історико-бібліографознавчого напрямів досліджень, особливо в регіональному масштабі, справила й реалізація комплексної програми "Документальна пам'ять України", прийнятої ще до розпаду СРСР, на хвилі демократичних перетворень, та методичні рекомендації "Вивчення історії обласної бібліотеки"¹, видані на допомогу дослідникам у 1993 р. Державною бібліотечною України (тогочасна назва НПБ України).

На підставі аналізу здобутків вітчизняних дослідників за останнє десятиліття, опублікованих ними історичних розвідок, а також інформаційних звітів наукових бібліотек та профільних ВНЗ України можна виділити такі головні напрями науково-дослідної роботи із зазначеної проблематики:

– загальнотеоретичні і практичні аспекти історико-бібліотекознавчих і бібліографознавчих досліджень в Україні;

– вивчення історії окремих бібліотек як самостійних громадських, публічних, наукових установ (як правило, спонукальним мотивом до проведення таких досліджень є ювілейні дати в діяльності книгозбірень);

– дослідження діяльності бібліотек, що існували чи існують й досі як складова окремих інституцій, установ, громадських, культурно-просвітницьких, наукових, професійних, суспільно-політичних організацій, об'єднань, громад, конфесійних осередків тощо і які відіграли важливу роль в культурному житті регіону;

– вивчення процесів розвитку бібліотечної справи протягом тривалого часу в окремих регіонах України (областях, районах, містах), при цьому до НДР, як правило, активно залучаються місцеві центральні районні, центральні міські і навіть сільські книгозбірні;

– висвітлення життя й діяльності окремих визначних діячів бібліотечної справи і бібліографії учених і практиків (тобто, персоналізовані дослідження).

Деякі з цих напрямів вже розроблені достатньо широко, інші тільки починають розроблятися.

Порівняно новим і перспективним напрямом досліджень, що активно розвивається в останні роки, слід вважати вивчення історії формування, розвитку і подальшої долі приватних цінних книжкових збірень і колекцій (більшість з яких згодом стали важливою складовою фондів наукових і публічних книгозбірень, архівних установ), що належали визначним представникам аристократії XVII–XIX ст., національної еліти, політичним і громадським діячам, відомим ученим.

На нашу думку, можна вивести певну логічну послідовність і завершеність у рамках своєрідної тетради наукових пошуків: історія окремих бібліотек – історія регіону – історія національної культури – історія України. Тобто, вивчення історії бібліотечної справи на регіональному рівні є важливою складовою краєзнавчих досліджень і тому вимагає посиленої уваги місцевих дослідників та допомоги з боку представників обласних і республіканських наукових і організаційно-методичних центрів.

Слід зазначити, що вивчення історії бібліотечної справи в окремих регіонах України, попри їх безумовну загальну активізацію, відбувається нерівномірно: якщо в окремих областях вже досягнуто вагомих результатів (проведено ґрунтовні дослідження, конференції, їх результати оприлюднено у статтях в місцевих та центральних ЗМІ, на радіо і телебаченні, видано збірники матеріалів, монографії), то в інших ще й не приступали до

дослідницької, пошукової діяльності. Тому поки що передчасно говорити про якісь вагомі результати в царині дослідження історії бібліотечної справи в Україні саме в загальнодержавному масштабі, тож в цій ситуації в даний час доцільним є узагальнення, пропагування і розповсюдження досвіду тих локальних бібліотечних дослідницьких колективів, які вже мають певні напрацювання у цій сфері. Дисертаційні дослідження, з огляду на їх багаточисельність та певну специфіку, зокрема індивідуалізацію наукового пошуку, менш виражену регіоналізацію, ми не розглядаємо.

Найґрунтовнішими серед праць з історії бібліотек можна вважати дослідження історичного минулого НБУВ та НПБ України, частково оприлюднені у монографічних виданнях². Про рівень та важливість цих не завершених остаточно досліджень свідчить, наприклад, той факт, що історію НБУВ досліджують такі відомі вчені, як академік НАН України О. С. Онищенко та доктор історичних наук, професор Л. А. Дубровіна. Обидві наукові теми вирізняє й активне використання дослідниками архівної інформації, більшість з яких залучено до наукового обігу вперше. Крім суто історико-бібліотекознавчих і культурологічних здобутків, вивчення історичного минулого найбільших бібліотек столиці України є водночас вагомим внеском у киевознавство та біографістику.

Вагомим є й науковий доробок дослідників історії інших київських книгозбірень – Державної історичної бібліотеки (ДІБ) України, Київської обласної дитячої бібліотеки ім. О. Бойченка, науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” та інших добре відомих широкому читачському загалу громадських книжкових збірень. Цей доробок, також оприлюднений у багатьох публікаціях, їх можна вважати і внеском у киевознавство, історію київського культурного будівництва. Водночас, на нашу думку, науковий рівень перелічених досліджень міг би бути вищим, якби вдалося виявити і узагальнити ширший пласт архівних документів, що проливають світло на історію створення і розвитку цих бібліотек.

Плідно працюють харківські бібліотекознавці в рамках локального дослідження “Історія Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: 1886–2001 рр.” Крім традиційних джерел – преси, друків, ними активно вивчаються рукописні документи (доповіді, реферати, спогади, звіти, листи тощо). Хоча робота над темою ще триває, але вже зараз можна говорити про значний науковий доробок, оприлюднений у низці публікацій³.

Вагомим внеском у історичне краєзнавство слід вважати вивчення історії розвитку бібліотечної справи у регіонах дослідницькими колективами Закарпатської, Хмельницької, Чернігівської, Одеської, Рівненської, Вінницької, Волинської, Запорізької, Кіровоградської, Херсонської та деяких інших обласних універсальних наукових бібліотек. Не відстають від них, а де в чому

навіть і переважають окремі книгозбірні низової ланки, наприклад, Миколаївська центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького, колектив якої до 100-річчя від часу її заснування провів наукову конференцію, опублікував низку цікавих видань, та Миргородська міська бібліотека ім. Д. Гурамішвілі на Полтавщині, однак таких книгозбірень ще дуже мало. Результатом науково-дослідної роботи стало проведення тематичних наукових конференцій, видання збірників матеріалів, нарисів, спогадів, фотоальбомів, буклетів з історії як окремих бібліотек, так і бібліотечної мережі регіонів, бібліографічних показників публікацій про бібліотеки та видань книгозбірень, численні статті й замітки в місцевих і центральних ЗМІ.

В останні роки було проведено кілька тематичних науково-практичних конференцій з різних аспектів історії бібліотечної справи в Україні, які стали своєрідним звітом дослідників з різних регіонів. Так, УНДАСД спільно з НІБВ України провели у 1998 р. конференцію "Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр)", а Державна історична бібліотека (ДІБ) України, яка є головним центром організаційно-методичної допомоги бібліотекам України в галузі історичного краєзнавства, у тому ж 1998 та у 1999 рр. виступила ініціатором проведення науково-практичних конференцій "Бібліотечне краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу України" та "Історія наукових бібліотек у контексті історії культури, освіти в Україні". На кожному з цих наукових форумів висвітлювалися ті чи інші аспекти історичного минулого багатьох бібліотек нашої держави. Матеріали цих конференцій були видані окремими збірниками¹. На нашу думку, такі конференції під егідою УНДАСД та ДІБ України, з огляду на їх важливість, успішність, результативність, масштабність, значний суспільний резонанс, щитованість в науковій літературі і захищеність з боку дослідників мають проводитися регулярно, принаймні не рідше, ніж раз на п'ять років.

Однак поряд із здобутками слід загострити увагу на типових недоліках у проведенні історико-бібліотечнознавчих досліджень в регіонах. Найголовнішим з них є досить низький науковий рівень багатьох історичних розвідок, їх описовість, спричинені багатьма чинниками: браком навичок і досвіду ведення НДР серед бібліотечних працівників і, як наслідок, ігнорування або недостатньо вичерпне використання наявних архівних документів, що суттєво збіднює фактографічну і джерельну базу історичного пошуку; намагання встигнути завершити дослідження до ювілейної дати в історії

бібліотеки і пов'язані з цим поспіх, неповнота і брак; незалученість до проведення досліджень, бодай в якості консультантів чи наукових редакторів вже завершених тем, місцевих кваліфікованих істориків з числа викладачів ВНЗ, вчителів та досвідчених краєзнавців.

У зв'язку з цим важливо, щоб місцеві працівники архівних установ і осередки краєзнавців виступали не в ролі пасивних спостерігачів, а навпаки, ставали ініціаторами і активними співучасниками історико-бібліотечнознавчих студій, бодай на громадських засадах. Досить часто бібліотекарі навіть не підозрівають про багате історичне минуле чи наближення ювілейних дат установ, в яких вони працюють, то кому ж, як не архівістам і краєзнавцям прийти їм на допомогу? Ще один важливий аспект взаємодії бібліотекарів і архівістів – це формування і поповнення архівних фондів (у складі бібліотеки чи місцевого архіву), де б збиралися документи з історії діяльності бібліотек регіону, спільна праця з їх вивчення і опублікування. Тільки спільними зусиллями можна добитися якісних зрушень у висвітленні багатогранної історичної спадщини багатьох місцевих осередків культури, духовності, просвіти, якими є бібліотеки, і тим самим примножити наші знання про вітчизняні культурні надбання.

¹ Вивчення історії обласної бібліотеки / Держ. б-ка України; Склад.: З. І. Савіна, С. Л. Зворський. – К., 1993. – 18 с.

² Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1918–1941 / НБУВ. – К., 1998. – 336 с; Літопис Національної парламентської бібліотеки України: Частина І: 1866 – лютий 1917 р. / Нац. парламент. б-ка України; Авт. колектив: П. Б. Гапченко, С. Л. Зворський, Л. М. Любаренко, О. О. Мастипан. – К., 1996. – 137 с; Літопис Національної парламентської бібліотеки України: Частина ІІ: березень 1917 – 1943 рр. / Нац. парламент. б-ка України; Авт. колектив: П. Б. Гапченко, С. Л. Зворський. – К., 2001. – 168 с.

³ Історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка: пошуки, дослідження, відкриття: 36. наук. ст. / М-во культури і мистецтв України. ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Х., 1996. – Вип. І. – 76 с.

⁴ Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): 36. наук. пр. / Укр. держ. наук.-досл. ін-т арх. справи та документознавства; Нац. парламент. б-ка України. – К., 1998. – 276 с; Бібліотечне краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу України: Матеріали наук.-практ. конф. (26–27 трав. 1997 р., м. Київ) / Ін-т підвищення кваліфікації працівників культури; Держ. іст. б-ка України. – К., 1998. – 252 с; Історія наукових бібліотек у контексті історії культури, освіти в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. 14–15 жовт. 1999 р., м. Київ / Держ. іст. б-ка України. – К., 1999. – 170 с.